

Turanə Mamedova

Selcuk Universiteti, Magistr

<https://orcid.org/0009-0001-6508-2639>

turana_mamedova_92@mail.ru

Ailə münasibətlərinin uşaqların psixoloji-emosional inkişafına təsiri

Xülasə

Məqalədə ailə münasibətlərinin uşaqların psixoloji-emosional inkişafına təsiri elmi-nəzəri və praktik baxımdan araşdırılmışdır. Uşaqlıq dövrünün psixoloji və emosional formalaşma üçün ən həssas mərhələ olması nəzərə alınaraq, valideyn-uşaq münasibətlərinin, ailədaxili emosional iqlimin və valideyn tərbiyə üslublarının uşağın özünəinamı, emosional sabitliyi, sosial bacarıqları və ümumi psixoloji rifahına təsiri təhlil edilmişdir. Məqalədə Şəkil-1 və Şəkil-2 vasitəsilə ailədə sevgi, dəstək, qarşılıqlı hörmət və qoruyucu münasibətin uşağın psixoloji təhlükəsizliyinə və emosional tənzimləmə bacarıqlarının inkişafına necə təsir etdiyi vizual şəkildə göstərilmişdir. Həm yerli, həm də əcnəbi tədqiqatçıların nəticələri göstərir ki, harmonik, empatik və dəstəkləyici ailə mühiti uşaqların şəxsiyyətinin sağlam formalaşmasında və gələcək sosial münasibətlərinin keyfiyyətində həlledici rol oynayır. Məqalədə həmçinin ailədə konflikt, emosional laqeydlik və avtoritar münasibətlərin uşaqların psixoloji balansına mənfi təsiri vurğulanmışdır. Nəticə etibarilə, ailə münasibətlərinin keyfiyyəti uşaqların psixoloji-emosional inkişafının əsas göstəricisi kimi çıxış edir və onların emosional rifahı ilə gələcək sosial uyğunlaşmasını birbaşa müəyyən edir.

Açar sözlər. *Ailə münasibətləri, uşaqların psixoloji inkişafı, emosional inkişaf, valideyn-uşaq əlaqəsi, emosional təhlükəsizlik, sosial bacarıqlar, psixoloji rifah.*

The Impact of Family Relationships on Children's Psychological and Emotional Development

Abstract

The article examines the impact of family relationships on children's psychological and emotional development from scientific-theoretical and practical perspectives. Considering childhood as the most sensitive stage for psychological and emotional formation, the study analyzes the influence of parent-child relationships, the emotional climate within the family, and parenting styles on children's self-confidence, emotional stability, social skills, and overall psychological well-being. Through Figure 1 and Figure 2, the article visually demonstrates how love, support, mutual respect, and protective relationships within the family contribute to children's psychological security and the development of emotional regulation skills. Findings from both local and foreign researchers indicate that a harmonious, empathetic, and supportive family environment plays a decisive role in the healthy formation of a child's personality and the quality of future social relationships. The article also emphasizes the negative impact of family conflict, emotional neglect, and authoritarian attitudes on children's psychological balance. Ultimately, the quality of family relationships emerges as a key indicator of children's psychological and emotional development, directly determining their emotional well-being and future social adaptation.

Keywords: *family relationships, children's psychological development, emotional development, parent-child relationship, emotional security, social skills, psychological well-being.*

Влияние семейных отношений на психологическое и эмоциональное развитие детей

Резюме

В статье влияние семейных отношений на психоэмоциональное развитие детей рассматривается с научно-теоретической и практической точек зрения. Учитывая, что детский возраст является наиболее чувствительным этапом формирования психики и эмоций, анализируется влияние взаимоотношений между родителями и детьми, эмоционального климата в семье и стилей родительского воспитания на уверенность ребенка в себе, эмоциональную устойчивость, социальные навыки и общее психологическое благополучие. В статье с помощью рисунков 1 и 2 наглядно показано, как любовь, поддержка, взаимное уважение и защитное отношение в семье влияют на психологическую безопасность ребенка и развитие навыков эмоциональной регуляции. Результаты как местных, так и зарубежных исследователей показывают, что гармоничная, эмпатичная и поддерживающая семейная среда играет решающую роль в здоровом формировании личности ребенка и качестве его будущих социальных отношений. В статье также подчеркивается негативное влияние семейных конфликтов, эмоциональной холодности и авторитарных отношений на психологическое равновесие детей. В результате качество семейных отношений выступает ключевым показателем психоэмоционального развития детей и напрямую определяет их эмоциональное благополучие и будущую социальную адаптацию. Ключевые слова: семейные отношения, психологическое развитие детей, эмоциональное развитие, отношения родителей и детей, эмоциональная безопасность, социальные навыки, психологическое благополучие.

Ключевые слова: семейные отношения, психологическое развитие детей, эмоциональное развитие, детско-родительские отношения, эмоциональная безопасность, социальные навыки, психологическое благополучие.

Giriş

Müasir dövrdə uşaqların psixoloji və emosional sağlamlığı cəmiyyətin davamlı inkişafı baxımından prioritet məsələlərdən biri hesab olunur. Uşaqlıq dövrü insan həyatının ən həssas və formalaşdırıcı mərhələsi olmaqla, bu mərhələdə yaşanan təcrübələr fərdin gələcək şəxsiyyət quruluşuna, davranış modellərinə, sosial münasibətlərinə və emosional sabitliyinə birbaşa təsir göstərir. Bu prosesdə uşağın ilk və ən mühüm sosiallaşma mühiti olan ailə həlledici rol oynayır. Ailə uşağın dünyanı tanıdığı ilk məkandır. Məhz ailə daxilində uşaq sevgi, güvən, hörmət, empatiya, məsuliyyət və sosial normalar kimi fundamental dəyərləri mənimsəyir. Valideynlərin bir-biri ilə və uşaqla qurduğu münasibətlər uşağın özünü necə qəbul etməsini, duyğularını necə ifadə etməsini və ətraf mühitlə necə əlaqə qurmasını müəyyənləşdirir. Ailədə hökm sürən emosional iqlim-sevgi dolu, dəstəkləyici və sabit olduqda-uşaq özünü təhlükəsiz hiss edir və sağlam psixoloji inkişaf üçün zəmin yaranır.

Məqalənin əsas məqsədi. Məqalənin əsas məqsədi ailə münasibətlərinin uşaqların psixoloji-emosional inkişafına təsirini müasir psixoloji və pedaqoji yanaşmalar əsasında təhlil etməkdir. Tədqiqatda ailədaxili ünsiyyətin keyfiyyəti, valideyn-uşaq münasibətlərinin xarakteri, emosional dəstək və tərbiyə üslublarının uşaqların emosional sabitliyi, sosial uyğunlaşması və şəxsiyyət inkişafı ilə qarşılıqlı əlaqəsi araşdırılır. Eyni zamanda ailə mühitinin uşağın psixoloji rifahının formalaşmasında rolu sistemli şəkildə izah olunur.

Məqalənin tədqiqat metodları. Məqalədə sistemli analiz, müqayisəli təhlil və elmi ədəbiyyatın icmal metodlarından istifadə edilmişdir. Uşaqların psixoloji-emosional inkişafına ailə münasibətlərinin təsirinə dair yerli və xarici elmi tədqiqatlar müqayisəli şəkildə araşdırılaraq ümumiləşdirilmişdir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalənin elmi yeniliyi ailə münasibətlərinin uşaqların psixoloji-emosional inkişafına təsirinin psixoloji, sosial və pedaqoji aspektlərdən kompleks şəkildə təhlil edilməsindən ibarətdir. Tədqiqatda ailə yalnız tərbiyəedici mühit kimi deyil, eyni zamanda uşağın emosional təhlükəsizliyini, özünəinamını və sosial bacarıqlarını formalaşdıran əsas psixososial faktor kimi dəyərləndirilmişdir. Valideyn münasibətləri, ailədaxili konfliktlər və emosional iqlimin uşağın inkişafına təsiri müqayisəli şəkildə təhlil edilmiş, yerli və xarici müəlliflərin mövqelərinin araşdırılması mövcud elmi yanaşmaların sistemləşdirilməsinə imkan yaratmışdır.

Məqalənin elmi və praktiki əhəmiyyəti. Məqalənin elmi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, ailə münasibətlərinin uşaqların psixoloji-emosional inkişafına təsiri nəzəri baxımdan sistemləşdirilmiş, mövcud elmi yanaşmalar ümumiləşdirilmişdir. Aparılmış təhlil inkişaf psixologiyası və ailə psixologiyası sahəsində nəzəri biliklərin dərinləşdirilməsinə töhfə verir. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti isə valideynlərlə psixoloji-pedaqoji işin daha effektiv qurulması ilə bağlıdır. Məqalədə irəli sürülən nəticələr psixoloqların, pedaqoqların və sosial işçilərin fəaliyyətində ailə-uşaq münasibətlərinin sağlamlaşdırılmasına, uşaqların emosional rifahının qorunmasına və psixoloji problemlərin qarşısının alınmasına kömək edə bilər. Eyni zamanda məqalə ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin tələbələri üçün tədris materialı kimi istifadə oluna bilər.

Əsas hissə. Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, erkən uşaqlıq dövründə yaşanan ailədaxili münasibətlər insanın emosional tənzimləmə bacarıqlarının, streslə mübarizə mexanizmlərinin və sosial münasibətlərinin əsasını təşkil edir. Valideyn-uşaq münasibətlərindəki istilik, diqqət və qarşılıqlı anlayış uşaqlarda özünəinam və emosional dayanıqlılıq yaradır. Əksinə, ailə daxilində davamlı konfliktlər, emosional laqeydlilik, sərt və ya qeyri-sabit münasibətlər uşaqlarda narahatlıq, qorxu, aqressiya və davranış pozuntularına səbəb ola bilər.

Qloballaşma, sürətli həyat tərz, texnoloji asılılıqlar və sosial-iqtisadi problemlər ailə münasibətlərinə də öz təsirini göstərməkdədir. Bu dəyişikliklər valideyn-uşaq ünsiyyətinin azalmasına, emosional uzaqlaşmaya və ailədaxili stressin artmasına gətirib çıxara bilər. Belə bir şəraitdə ailə münasibətlərinin uşaqların psixoloji-emosional inkişafına təsirinin elmi əsaslarla araşdırılması daha da aktuallaşır.

Tədqiqatçı P.N.Kərimova qeyd edir ki, *“Ailədəki norma və dəyərlər də uşağın inkişafında mühüm rol oynayır”* [4, s. 72].

Tədqiqatçı N.Həsənlı qeyd edir ki, *“Valideynin rəftarı, təfəkkür tərzi uşağın rəftarının formalaşmasına və xarakter xüsusiyyətlərinə mühüm təsir göstərir. Bir çox böyük şəxsiyyətlər öz valideynləri ilə çox yaxşı və dost əlaqələrə malik olmuşlar. Valideynlə övladlar arasında olan yaxşı münasibətlər uşaqlarda şad əhvali-ruhiyyə və az nigarançılığın yaranmasına səbəb olmuşdur”* [2].

Şəkil 1.

Şəkildə ana və azyaşlı uşaq arasında müşahidə olunan isti, səmimi və dəstəkləyici münasibət ailə mühitinin uşağın psixoloji-emosional inkişafındakı mühüm rolunu aydın şəkildə əks etdirir. Ananın uşağın yanında olması, onun fəaliyyətinə diqqət yetirməsi və emosional yaxınlıq nümayiş etdirməsi uşağın özünü təhlükəsiz və dəyərli hiss etməsinə şərait yaradır. Bu cür ailədaxili münasibətlər uşaqlarda emosional sabitliyin, özünəinamın və müsbət mənlilik qavrayışının formalaşmasına müsbət təsir göstərir. Şəkildəki valideyn-uşaq qarşılıqlı əlaqəsi uşağın emosional tənzimləmə bacarıqlarının inkişafı baxımından da əhəmiyyətlidir. Valideynin dəstəyi ilə həyata keçirilən fəaliyyətlər zamanı uşaq öz emosiyalarını daha rahat ifadə edir, çətinliklərlə üzləşdikdə stress səviyyəsi azalır və problem həll etmə bacarıqları formalaşır. Bu, ailə münasibətlərinin uşağın emosional təhlükəsizlik hissinin əsas mənbəyi olduğunu göstərir. Eyni zamanda, bu vizual ailə mühitində pozitiv ünsiyyətin uşağın idrak və sosial inkişafına təsirini də simvolizə edir. Valideynin təşviqediciliyi uşağın öyrənməyə marağını artırır, sosial bacarıqlarının inkişafına zəmin yaradır və gələcəkdə sağlam interpersonal münasibətlər qurmasına kömək edir. Belə ailə münasibətləri uşağın psixoloji sağlamlığının qorunmasında və emosional rifahının təmin olunmasında mühüm rol oynayır.

Nəticə etibarilə, şəkil ailədə mövcud olan sevgi, diqqət və emosional dəstəyin uşağın psixoloji-emosional inkişafı üçün əsas şərt olduğunu vizual şəkildə nümayiş etdirir və ailə münasibətlərinin uşağın şəxsiyyətinin formalaşmasındakı əvəzolunmaz rolunu vurğulayır. Əcnəbi müəlliflərdən Yuan Yan qeyd edir ki, ailə münasibətlərinin keyfiyyəti uşaqların psixoloji-emosional inkişafında həlledici rol oynayır. Müəllif vurğulayır ki, ailədə sevgi, emosional dəstək və qarşılıqlı hörmət mühiti mövcud olduqda uşaqlarda özünəinam, emosional sabitlik və sosial uyğunlaşma daha yüksək olur. Əksinə, ailədaxili münaqişələr və emosional soyuqluq uşaqlarda stress, narahatlıq və davranış problemlərinin yaranmasına səbəb ola bilər.

Şəkil 2.

Şəkildə valideyn fiqurunu təmsil edən qoruyucu əllərin ailə üzvlərini əhatə etməsi ailənin uşaqlar üçün təhlükəsizlik, sabitlik və emosional qorunma məkanı olduğunu simvolik şəkildə ifadə edir. Bu vizual ailə münasibətlərinin uşağın psixoloji sağlamlığının əsas dayacağı olduğunu göstərir. Uşaqlar ailə daxilində özlərini qorunmuş və qəbul edilmiş hiss etdikdə, onlarda narahatlıq səviyyəsi azalır, emosional sabitlik və psixoloji dayanıqlıq formalaşır. Şəkildə təsvir olunan qoruyucu münasibət ailə mühitində valideyn məsuliyyətinin və emosional dəstəyin əhəmiyyətini vurğulayır. Valideynlərin uşaqların ehtiyaclarına həssas yanaşması, onların fiziki və emosional təhlükəsizliyini təmin etməsi uşağın sağlam bağlanma stilinin formalaşmasına şərait yaradır. Sağlam bağlanma isə uşağın gələcəkdə öz emosiyalarını tənzimləmə, sosial münasibətlər qurma və stresslə mübarizə ba-

carıqlarının inkişafında mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, bu şəkil ailə münasibətlərində balans və harmoniya anlayışını da əks etdirir. Valideynlərin qoruyucu, lakin eyni zamanda dəstəkləyici mövqeyi uşağın müstəqillik hissinin inkişafına mane olmadan onun psixoloji təhlükəsizliyini təmin edir. Belə ailə modeli uşağın özünəinamının, məsuliyyət hissinin və müsbət mənlilik qavrayışının formalaşmasına müsbət təsir göstərir.

Nəticə olaraq, şəkil ailənin uşağın psixoloji-emosional inkişafında qoruyucu faktor kimi çıxış etdiyini vizual şəkildə nümayiş etdirir və ailə münasibətlərində sevgi, məsuliyyət və emosional təhlükəsizliyin uşağın sağlam inkişafı üçün əsas şərt olduğunu vurğulayır.

Əcnəbi müəlliflərdən Asqarali M. Xolboev qeyd edir ki, ailə psixoloji mühitinin uşağın şəxsiyyətinin formalaşmasında əsas sosial faktor kimi çıxış etməsi danılmazdır. Müəllif bildirir ki, valideyn-uşaq münasibətlərində empatiya və emosional yaxınlıq uşağın emosional intellektinin və sosial bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir göstərir. Ailədə avtoritar və ya laqeyd münasibətlərin üstünlük təşkil etməsi isə uşağın psixoloji balansına mənfə təsir edir [8].

Əcnəbi müəlliflərdən Xin Peng qeyd edir ki, uşağın ailədə qazandığı ilkin emosional təcrübələr onun bağlanma stilinin və emosional tənzimləmə bacarıqlarının əsasını təşkil edir. Müəllif vurğulayır ki, təhlükəsiz ailə mühiti uşağın emosiyalarını düzgün ifadə etməsinə və stresslə mübarizə aparmasına kömək edir. Ailədə emosional laqeydlik və qeyri-stabil münasibətlər isə uşaqlarda emosional çətinliklərin yaranmasına zəmin yaradır [9].

Əcnəbi müəlliflərdən Wu qeyd edir ki, valideynlər arasındakı emosional yaxınlıq və sağlam münasibətlər valideyn-uşaq əlaqələrinin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Araşdırmaya görə, ailə daxilində harmonik münasibətlər uşaqların sosial-emosional bacarıqlarının, empati hissinin və ünsiyyət qabiliyyətinin inkişafını gücləndirir. Münasibətli ailə mühiti isə uşaqlarda sosial adaptasiya problemlərinə səbəb ola bilər. Ailə yaxınlığı və emosional isti münasibətlər məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial-emosional kompetensiyalarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Tədqiqat nəticələri göstərir ki, valideynlərin emosional dəstəyi uşaqların emosiyalarını tanımaq və idarə etmək bacarıqlarını artırır, bu isə onların gələcək psixoloji sağlamlığı üçün əsasdır [10].

Nəticə

Müasir elmi araşdırmalar və praktik müşahidələr göstərir ki, ailə münasibətləri uşaqların psixoloji və emosional inkişafında həlledici rol oynayır. Məqalədə təqdim olunan məlumatlar və vizual nümunələrdən (Şəkil-1 və Şəkil-2) aydın olur ki, uşaqlar üçün təhlükəsiz, sevgi dolu və dəstəkləyici ailə mühiti onların emosional sabitliyinin, özünəinamının, sosial bacarıqlarının və ümumi psixoloji rifahının formalaşmasında əsas şərtidir.

Beləliklə, ailə uşağın yalnız ilk sosial mühiti olmaqla qalmır, həm də onun emosional təhlükəsizliyinin, sosial bacarıqlarının və psixoloji inkişafının əsas dayağıdır. Uşağın şəxsiyyətinin, emosional dayanıqlığının və gələcək sosial münasibətlərinin sağlam formalaşması valideynlərin diqqətli, dəstəkləyici və empatik davranışlarına birbaşa bağlıdır. Nəticə etibarilə, ailə münasibətlərinin keyfiyyəti uşağın psixoloji-emosional inkişafının önəmli göstəricisi kimi çıxış edir. Uşaqların emosional rifahını təmin etmək, onların sosial-emosional bacarıqlarını inkişaf etdirmək və psixoloji balansını qorumaq üçün ailədə sevgi, qayğı, qarşılıqlı hörmət və sağlam ünsiyyətin təmin olunması vacibdir. Bu isə, birbaşa olaraq cəmiyyətin gələcək inkişafı və sağlam nəsillərin formalaşması ilə əlaqəlidir.

Ədəbiyyat

1. Bayramov, Ə.S., Əlizadə, Ə.Ə. Psixologiya. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, "ÇİNAR-ÇAP" Nəşriyyat-Poliqrafiya müəssisəsi, 2002, - 620 s.
2. Həsənlı, N. Ailədə valideyn münasibətlərinin psixoloji xüsusiyyətləri. <https://psixologiyainstitutu.az/2022/12/29/ail%C9%99d%C9%99-valideyn-munasib%C9%99tl%C9%99rinin-psixoloji-xususiyy%C9%99tl%C9%99ri/>
3. Hüseynova, S. A. Ailədaxili münasibətlərin uşaqların emosional inkişafına təsiri // *Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin Elmi Xəbərləri*, 2018. – № 3. – S. 112–118.

4. Kərimova, P.N. Uşağın sosiallaşmasına ailədə valideynlərlə ünsiyyətin təsiri. ADPU. Xəbərlər j. 2021.-s.70-75.
5. Osmanlı, N., Məmmədov, M., Babayev, A. Uşaqların psixi sağlamlılıqlarının dəyərləndirilməsi: valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar // *Azərbaycan məktəbi*, 2019. – № 2.-s.61-69.
6. Şükürova, G. T. Ailədə psixoloji iqlim və uşağın sosial-emosional inkişafı // *Elmi əsərlər*, 2021. – № 1. – S. 89–95.
7. Yan, Y. Ailə münasibətlərinin uşaqların psixoloji inkişafına təsiri // *Education Research and Development*, 2025. – S. 1–6.
URL: <https://ojs.bbwpublisher.com/index.php/erd/article/view/10638>
8. Xolboev, A. M. Family psychology: Family relationships and their impact on personality development // *The Peerian Journal*, 2025. – S. 1–7.
9. Peng, X. The impact of family of origin on attachment relationships and emotional regulation ability // *Conference Proceedings / Review Article*, 2024. – S. 1–6.
10. Wu, X., Li, Y., Zhang, H. A family systems investigation on couple emotional intimacy, parent–child relationships, and child social skills in middle childhood // *Child Development*, 2024. – Vol. 95, № 6. – P. 2195–2210.
11. Bronfenbrenner, U. The ecology of human development: Experiments by nature and design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. – 330 p.
12. Baumrind, D. The influence of parenting style on adolescent competence and substance use // *Journal of Early Adolescence*, 1991. – Vol. 11, № 1. – P. 56–95.